

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК (343.241+343.8+341.49):341.4

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2024.6.22>

КУЗЬМІН Е.Е.

**ТЕЛЕОЛОГІЯ ПОКАРАННЯ У МІЖНАРОДНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ:
ІНТРОДУКЦІЯ ДО ДОКТРИНАЛЬНОЇ ПЕРСПЕКТИВИ ПРОБЛЕМИ**

**THE TELEOLOGY OF PUNISHMENT IN INTERNATIONAL CRIMINAL LAW:
INTRODUCTION TO THE DOCTRINAL PERSPECTIVE OF THE PROBLEM**

Центральний задум дослідження полягає у формуванні сприятливих теоретичних передумов задля здійснення всебічного аналізу мети та цілей покарання у міжнародному кримінальному праві, як невід’ємного складника його архітектурної концепції.

Відповідний намір реалізовано шляхом агрегування найбільш вдатних суджень філософсько-правового змісту. Зокрема встановлено, що визначення функції покарання у міжнародного кримінальному праві першочергово тісно пов’язано із міркуваннями інтуїтивно-моралістичної природи.

Виявлено, що відтворення сенсу «детермінантного елементу» покарання у міжнародному кримінальному праві вбачається можливим за допомогою розв’язання проблематики умовно похідного характеру, – пошуку відповідей на надзвичайні питання в межах певної дихотомії запитань «чому карати за міжнародні злочини?» та «які цілі міжнародного покарання?».

Охарактеризовано дві ключові моделі способів виправдання, а також обґрунтування покарання за міжнародні злочини: з позицій національного кримінального права та через призму міжнародного кримінального права *per se*. Зауважено на тому, що в основі обох підходів знаходиться не тільки дилема вибору найкращездатнішої класичної теорії виправдання покарання та найбільш релевантного з «традиційних» його пенологічних обґрунтувань, справедливих для внутрішньодержавних злочинів, а й оцінки їх придатності у разі поміщення в міжнародний контекст.

Особливу увагу приділено формуванню уявлення про раціональність майбутньої експертизи ізольованих спроможностей кожної окремо обраної теорії на предмет їх реальної здатності у задоволенні сучасних очікувань від покарання за міжнародні злочини за міжнародним кримінальним правом, з обов’язковим урахуванням усіх притаманних їм вразливостей.

Підкреслено доцільність замислення над співвідношенням і майбутнім узгодженням цілей покарання у міжнародному кримінальному праві із завданням міжнародного кримінального права та задачами міжнародних кримінальних трибуналів і судів, пріоритетно в частині винесення ними вироків, а також їх виконання.

Наголошено на необхідності продовження наукових пошуків задля випрацювання комплексної теорії кримінального покарання, яка б всеціло враховувала специфіку міжнародних злочинів через специфіку покарання за них, яка, з-поміж іншого, знаходила б свій прояв в особливостях його мети та цілей.

Ключові слова: покарання, теорії покарання, виправдання покарання, обґрунтування покарання, телеологія покарання, мета покарання, цілі покарання, покарання за міжнародні злочини, міжнародне покарання, міжнародне кримінальне право.

The central idea of the research is to shape favourable theoretical prerequisites for a comprehensive analysis of the goal and purposes of punishment in international criminal law as an integral part of its architectural concept.

The relevant intention is realized by aggregating the most appropriate judgments of philosophical-legal content. In particular, it is established that the definition of the function of punishment in international criminal law is initially closely connected with the considerations of an intuitive-moralistic nature.

It is found that the reproduction of the meaning of the “determinant element” of punishment in international criminal law is possible by means of solving the problem of a conditionally derivative character, – finding answers to the most pressing issues within a certain dichotomy of the questions “why punish for international crimes?” and “what are the purposes of international punishment?”.

The two key models of ways to rationalise and justify punishment for international crimes are characterized: from the standpoint of national criminal law and through the prism of international criminal law *per se*. It is noted that both approaches are based not only on the dilemma of choosing the most viable classical theory of rationalisation of punishment and the most relevant of its “traditional” penological justifications, which are valid for the domestic crimes, but also on the assessment of their suitability when placed in the international context.

Particular attention is paid to the formation of an impression of the rationality of the future examination of the isolated capabilities of each selected theory in terms of their real ability to meet modern expectations of punishment for international crimes under international criminal law, with due regard for all their inherent vulnerabilities.

The expediency of reflecting on the correlation and future harmonization of the purposes of punishment in international criminal law with the objectives of international criminal law and the tasks of international criminal tribunals and courts, especially in terms of sentencing and enforcement, is underlined.

The necessity of pursuing scientific research in order to develop a comprehensive theory of criminal punishment which would fully take into account the specifics of international crimes through the specifics of punishment for them, which, among other things, would be manifested in the peculiarities of its goal and purposes, is emphasized.

Key words: *punishment, theories of punishment, rationale of punishment, justification of punishment, teleology of punishment, goal of punishment, purposes of punishment, punishment for international crimes, international punishment, international criminal law.*

Вступ. Чому необхідно карати винних у масових звірствах, для чого слід карати відповідальних за вчинення грубих порушень прав людини та навіть карати винуватців неймовірних злочинів? Ці й подібні, без будь-якого перебільшення, достеменно архіважливі запитання, з першого погляду, неодмінно мали б бути щонайменше такими, відповідно на які вже давним-давно віднайдені; радше є однозначними, чіткими, логічно вивіреними та структурованими, а також належним чином обґрунтованими; в ідеалі – й взагалі всеціло вичерпними. Як не дивно, натомість, й досі багато в чому наразі існує лише доволі коротка можливість констатації досить відчайних спроб їх достатньо уривчастих пошуків, які у свою чергу істотно різняться не тільки своїми підходами, а й рівнем власної проникливості.

Разом з цим варіативність тієї чи іншої аргументації дійсно вражає. Починаючи із намагання пояснення відповіді самою постановкою питання, місцями наголошується на тому, що нестерпні широкомасштабні злочини «говорять самі за себе», а відтак не потребують жодних інших додаткових пояснень. Так, наприклад, зокрема І. Таллґрен розпочинає свої роздуми із вказівки про «самоочевидний характер» одміту, зазначаючи, що: «... Це просто здається правильним. Але чому? ...» [1, с. 561]. Проте, як абсолютно справедливо відзначає фахівець, і справді, задля чого?

Зі свого боку, майже миттєво, в моменті з'являється й вже таке наче традиційне контрзапитання: «А чому не карати?», що скрізь і всюди ніби неминуче супроводжується невід'ємним їдким додатком: «А як інакше – відпустити на волю?». Втім, у цьому разі слід повністю погодитись із цілком розумним твердженням про те, що і ця «відповідь» не може вважатись хоча б скільки-небудь задовільною у контексті первинного питання [2, с. 46].

Насправді. Для чого карати? ... Може, тому, що закон каже, що ми повинні [3, с. 116]? Чимдалі розгортаються думки щодо добірки найбільш прийнятних варіантів, чимраз частіше починає

складатись все більш стійке і невіддатливе враження про дедалі дужчу «самоочевидність відповіді», а подекуди навіть настільки, щоб сприймати означене питання «... всерйоз, якщо тільки не ставити за мету спровокувати або полемізувати ...» [4, с. 45].

Зрештою подібні міркування в масі своїй і зовсім спонукають до того, що С. Дамгаард іменує в якості т. зв. «інтуїтивно-моралістичних відповідей», які в результаті призводять до того, що дебати про обґрунтування покарання за серйозні злочини виглядають принизливо академічними [5, с. 17]. Цьому не може не сприяти також й схоже повсюдно укорінений погляд стосовно винятково теоретичної природи відповідного фундаментального питання, повне розв'язання якого позиціонується як таке, яке за словами К. Амбоса, має «... вельми обмежені практичні наслідки ...» [4, с. 103, 104] (що, на наше суб'єктивне переконання, натепер, вочевидь, і, бодай «в теорії», не зовсім відповідає дійсності, а як максимум – загалом не має бути таким).

Однак попри існування принаймні припущення неоднозначності у позиціях «вимірювання справжності значення» питання «Чому карати за міжнародні злочини?», проблематику доцільності його осмислення нині пропонується розглянути під принципово іншим кутом, а саме, – як запит, що ототожнюється із тим, якими власне є або, скоріше, мають бути цілі покарання у міжнародному кримінальному праві. Адже безпосередньо вона станом на зараз увижається такою, яка має посідати чільне місце в процесі розбудови сучасної архітекτονіки покарання у міжнародному кримінальному праві, без осягнення якої уява про цілісну концепцію останнього вбачається, як мінімум – недовершеною.

Постановка завдання. Метою статті є окреслення загальної траєкторії та векторів розвитку ученої думки стосовно обмірковування генерального спрямування покарання у міжнародному кримінальному праві крізь призму його цілей.

Результати дослідження. Примітно, що обдумування проблематики цілей покарання у міжнародному кримінальному праві, так само, власне як і процедура оцінки доцільності питання «чому карати» в цілому сьогодні являє собою певний своєрідний концентрат порівняно широкого спектру різноманітних за своєю природою й проявом (часом доволі суперечливих) позицій та думок, що зазвичай приводять до запеклих і, ймовірно, подекуди навіть безкомпромісних конфронтацій.

Особливо яскравим прикладом такого повною мірою може слугувати напевно одна з найбільш широко розповсюджених донині спроб осмислення цілей покарання у міжнародному кримінальному праві, – так би мовити, фігурально, через перспективу кримінального права. Основа ж відповідної ідеї, на нашу особисту думку, мабуть найбільш вдало зображується у добре відомому «фаховому колу» виданні за редакцією Б. Ван Шаак та Р. С. Слая, в якому, у підрозділі «Цілі кримінального права», автори прямо вказують на те, що «... міжнародне кримінальне право в самій своїй суті є системою кримінального права ...» [6, с. 17]. А, оскільки, як, у свою чергу, безумовно влучно зауважує А. Джіанеллі, дослідження цілей покарання буде лише частковим, якщо не враховувати їхнє глибоке філософське та соціологічне коріння [7, с. 410], а також вірогідно й «історико-правову традицію», все це у поєднанні знаходить своє логічне продовження у використанні класичних теорій виправдання і традиційних пенологічних обґрунтувань покарання у внутрішньодержавному праві для цілей міжнародного з притаманними для першого релевантними аргументами.

Мова йде про обговорення основних т. зв. «засадничих філософій» кримінального права, як такого, що зрештою просеюється не тільки на низку т. зв. «теоретичних фреймворків», які типово застосовуються задля виправдовування покарання на національному рівні, а й також на цілі переслідування та кримінального правосуддя загалом [6, с. 17]. Як наслідок, під важкими дискусіями та прискіпливою увагою з усіх боків і ракурсів, в усій своїй численній багатоманітності «модифікацій» та безлічі «відгалуджень» опиняються найбільш «частовживані» й «пригожі» з них: «диставання по заслугі», відплата, помста, кара, ретрибуція, стримання (загальне, спеціальне, експресивне), превенція (загальна, спеціальна), запобігання, виправлення, корекція, перевиховання, ресоціалізація, реабілітація, ізоляція тощо (поки що суто ілюстративно, без химерних претензій на вичерпність і послідовність, а також встановлення чіткої ієрархії та позначення тонкощів потенційного співвідношення й інтенції занурення у не без того нюансовану полеміку довкола сутності теорій ретрибутивізму та консеквенціалізму).

І саме під їхнім впливом вихідні спроби виправдання покарання за міжнародні злочини вже на перших порах починають супроводжуватись тенденцією вимушеного мімікування під домінуючі теорії та підходи, які насамперед були розроблені ексклюзивно для виправдання покарання за внутрішньодержавні злочини [8, с. 170]. Показово, що подібний стан справ надалі не

тільки змусив напевно замислитись над тим, якою мірою міжнародне кримінальне право тоді відображає приписи національного кримінального права або відрізняється від них (зокрема і безпосередньо в частині принципів дії, цілей та його сприйнятливості до надправових імперативів) [6, с. 17], а й загострив питання того, наскільки «придатним» видається «автоматичне перенесення» відповідних теорій на «міжнародну площину» [8, с. 170].

І дійсно, неможливо не погодитись в такій ситуації із, наведеною у своїх рефлексіях К. Д. Хеллером, разючою тезою М. А. Драмбла, який говорить про те, що прийняття міжнародним кримінальним правом форм звичайного кримінального права є глибоко проблематичним [9, с. 978]. Іноді навіть до такого ступеня, який і взагалі заперечує саме існування міжнародного кримінального права для усіх тих, хто шукає «... двійника муніципального кримінального права ...» [10, с. 1].

У свою чергу стрижнем означеної проблематики Б. Сандер вбачає сукупність двох основних проблем: по-перше, ці теорії супроводжуються всіма «слабостями», притаманними їм на національному рівні; по-друге, припущення, що лежать в основі цих теорій, не завжди доречні під час застосування до унікальних контекстів, в яких зазвичай відбуваються міжнародні злочини [8, с. 170]. На нашу думку, і цю тезу також слід вважати цілком раціональною.

Тож, здавалось би, на противагу цьому поступово починає набувати все більш виразнішої форми й інша «модель пошуку», скоріше – з позицій міжнародного кримінального права. Дивовижно, але знову вкотре «квест мети» розпочинається не тільки із схоже вже такого чергового цитування висловлювання М. А. Драмбла про те, що на «пошук мети» міжнародного кримінального права (який, до речі, все ще триває) міжнародні кримінальні юристи витратили скандально мало часу, К. Геверсом [11, с. 234], а й багато в чому зі збереження логіки, яка «знаходиться біля витоків» попереднього, – тандему «мета права» – «мета покарання».

Слід зазначити, що подібний умовивід знаходить своє віддзеркалення, зокрема у науковому доробку С. Дамгаард, яка, досліджуючи індивідуальну кримінальну відповідальність за основні міжнародні злочини, доходить до висновку про те, що цілі індивідуальної кримінальної відповідальності за основні міжнародні злочини нерозривно пов'язані з цілями, що лежать в основі самого міжнародного кримінального права, і цілями покарання в міжнародному кримінальному праві [5, с. 25].

Аналогічним вбачається і те, що, як і раніше, на порядку денному обговорень продовжують перебувати вже такі «добре відомі проблеми із цілями» [11, с. 234], серед яких найбільш часто згадуваними залишаються «класичні національні цілі», – ретрибуції («покарати, тому що злочинець заслуговує на це») та стримування («покарати в ім'я превенції, щоб запобігти майбутнім злочинам») [12, с. 149].

Водночас не втрачає свою актуальність й наскрізна ідея про те, що національні та міжнародні злочини не є схожими на всіх рівнях, і підхід, який представляється слушним у контексті національного кримінального права, не обов'язково є настільки ж підходящим у контексті міжнародного кримінального права [5, с. 26].

Однак фокус уваги разом з цим схоже поступово і планомірно все ж зміщується у напрямку спорів довкола тематики скоріше «кон'юнктурного» напрямку: від розв'язання Гордіївського вузла використання окремо взятих теорій в якості самостійного і повноцінного обґрунтування («на противагу іншим» [13, с. 16]) або їх органічного поєднання («на додаток до решти» [13, с. 23]) [11, с. 234] до намічання цілей т. зв. «міжнародного кримінально-правового режиму» [14, с. 638].

Цим фактично ознаменується перехід дискусій у «практичну площину», відправною точкою якої доволі очікувано уявляється також власне «проблема екстраполяції» [15, с. 91], яка, до того ж, доповнюється значною кількістю каверз, спричинених вельми умовно «гоноравитою натурою» міжнародного кримінального правосуддя. На це, у т. ч. вказує і Д. Абельс, який намагається пояснювати таку «амбітність» міжнародної кримінальної юстиції високими очікуваннями і сподіваннями того, що міжнародні кримінальні трибунали і суди, поряд із «імпортованими» з національного контексту класичними цілями покарання, слугуватимуть також й іншим, «великим» цілям (зокрема сприянню та підтримці миру і безпеки, просуванню верховенства права, заохоченню примирення й наданню «голосу» жертвам масових звірств та ін.) [16, с. 250].

Ба більше, схожа логіка надалі все чіткіше починає прослідковуватись й відносно т. зв. «міжнародних кримінальних процесів» (як узагальнено, так і на прикладах поодиноких конкретних кейсів) [17, с. 436], передусім стосовно винесення вироків і насамкінець їх виконання [16, с. 250].

Висновки. Отже, зважаючи на наявну відсутність одностайності у підходах сприйняття цілей покарання у міжнародному кримінальному праві, дедалі ясніше видніється, бодай і відносна, невизначеність у напрямку його спрямування, що у свою чергу призводить до ситуації, в якій

тривала і запекла боротьба за специфіку «міжнародних злочинів», їх винятковий характер та відокремлене місце в існуючій, нехай і кримінально-правовій, «системі координат», фіналізується у буквально «тривіальне» покарання, із вельми «узуальною» метою, схоже повністю нівелюючи разом з тим не тільки їх відусюди деклароване «особливе значення», а й «особливість» міжнародного кримінального права, як такого. І саме подібний дисонанс багато в чому обумовлює необхідність існування всеосяжної нормативної теорії кримінального покарання, яка була б адаптована до міжнародного контексту [18, с. 76]. З огляду на тривання означеного процесу наступним кроком її розбудови вбачається теоретичне переосмислення можливостей вже «класичних теорій», а також проблематики вибудовування таких цілей покарання у міжнародному кримінальному праві, які б були узгоджені з «практичними цілями» міжнародного кримінального правосуддя.

Список використаних джерел:

1. Tallgren I. The Sensibility and Sense of International Criminal Law. *European Journal of International Law*. 2002. Vol. 13, Iss. 3. pp. 561-595.
2. Vasiliev S. Punishment Rationales in International Criminal Jurisprudence: Two Readings of a Non-question. *Why Punish Perpetrators of Mass Atrocities? Purposes of Punishment in International Criminal Law* / ed by F. Jeßberger, J. Geneuss. New York : Cambridge University Press, 2020. pp. 45-80.
3. Tallgren I. The Why Question in International Criminal Punishment – Framing the Landscapes of Asking. A Comment on the Contributions by Frank Neubacher, Sergey Vasiliev and Elies van Sliedregt. *Why Punish Perpetrators of Mass Atrocities? Purposes of Punishment in International Criminal Law* / ed by F. Jeßberger, J. Geneuss. New York : Cambridge University Press, 2020. pp. 113-128.
4. Ambos K. Not Much, but Better than Nothing – Purposes of Punishment in International Criminal Law. *Why Punish Perpetrators of Mass Atrocities? Purposes of Punishment in International Criminal Law* / ed by F. Jeßberger, J. Geneuss. New York : Cambridge University Press, 2020. pp. 103-112.
5. Damgaard C. Individual Criminal Responsibility for Core International Crimes: Selected Pertinent Issues. Berlin ; Heidelberg : Springer, 2008. 456 pp.
6. The Purposes of the Criminal Law. *International Criminal Law and Its Enforcement: Cases and Materials* / ed. by B. Van Schaack, R. C. Slye. 3rd ed. St. Paul : Foundation Press, 2015. pp. 17-29.
7. Gianelli A. The Place of Rehabilitation of the Offender among the Purposes of Penalties according to International Law. *International Law and the Protection of Humanity: Essays in Honor of Flavia Lattanzi* / ed. by P. Acconci, D. D. Cattin, A. Marchesi, G. Palmisano, V. Santori. Leiden; Boston : Brill | Nijhoff, 2017. pp. 397-412.
8. Sander B. Justifying International Criminal Punishment: A Critical Perspective. *Philosophical Foundations of International Criminal Law: Foundational Concepts* / ed. by M. Bergsmo, E. J. Buis. Brussels : Torkel Opsahl Academic EPublisher, 2019. pp. 167-240.
9. Heller K. J. Deconstructing International Criminal Law. *Michigan Law Review*. 2008. Vol. 106, Iss. 6. pp. 975-999.
10. Mueller G. O. W. International Criminal Law: Civitas Maxima – An Overview. *Case Western Reserve Journal of International Law*. 1983. Vol. 15, Iss. 1. pp. 1-7.
11. Gevers C. International Criminal Law and Individualism: An African Perspective. *Critical Approaches to International Criminal Law: An Introduction* / ed. by C. Schwöbel. London : Routledge, 2014. pp. 221-245.
12. Drumbl M. A. Quest for Purpose. *Atrocity, Punishment, and International Law*. Cambridge ; New York : Cambridge University Press, 2007. pp. 149-180.
13. Matwijkiw A. The No Impunity Policy in International Criminal Law: Justice versus Revenge. *International Criminal Law Review*. 2009. Vol. 9. pp. 1-37.
14. Woods A. K. Moral Judgments & International Crimes: The Disutility of Desert. *Virginia Journal of International Law*. 2012. Vol. 52, No. 3. pp. 633-681.
15. Farer T. J. Restraining the Barbarians: Can International Criminal Law. *Human Rights Quarterly*. 2000. Vol. 22, No. 1. pp. 90-117.
16. Abels D. Limiting the Objectives of the Enforcement of International Punishment. *Research Handbook on the International Penal System* / ed. by R. Mulgrew, D. Abels. Cheltenham ; Northampton : Edward Elgar Publishing, 2016. pp. 250-273.
17. Cronin-Furman K. Managing Expectations: International Criminal Trials and the Prospects for Deterrence of Mass Atrocity. *International Journal of Transitional Justice*. 2013. Vol. 7, Iss. 3. pp. 434-454.
18. Mazurek M. Punishment Teleology in International Criminal Justice: Insights from the ICC's Jurisprudence. *Amsterdam Law Forum*. 2024. Vol. 16, Iss. 1. pp. 69-76.